

En värld utan gränser är möjlig

En värld utan gränser är ingen orealistisk utopi, vad som däremot är orealistiskt är idén om en framgångsrik och effektiv gränskontroll. Det skriver Shahram Khosravi, docent på Stockholms universitet.

Den som inte rör sig märker inte av sina kedjor
– Rosa Luxemburg

Utopia är en imaginär framtid. Det är välorganiserat och rättvist. Längtan efter utopia är en längtan bort från den tid vi lever i, en dystopisk tid, långt ifrån det ideala samhället. Dystopia är dock inte motsatsen till utopia. Dystopia är ett misslyckat utopia: en plats där utopiska idéer finns och är tillgängliga endast för en viss grupp människor. Just så fungerar rörlighet. Fri rörlighet är redan en realitet, men endast för en liten del av mänskligheten, medan de allra flesta hålls fångna innanför eller mellan gränser. Den nuvarande situationen är dystopisk för 45 miljoner människor, kategoriserade och märkta som flyktingar, asylsökande, internflyktingar och statslösa. Dessutom försätts dem som reser utan papper, så kallade illegala migranter – kriminaliserade människor – i en fruktansvärd situation. Detta dystopia är vår värld idag, byggd på synliga och osynliga gränser.

Gränser och begränsad rörlighet har varken stoppat eller minskat människors rörlighet och migration. Gränserna stoppar inte människor från att röra sig över dem, men de gör det på många sätt kostsammare för migranter. Regleringen av rörlighet fungerar enligt en ojämlig social sortering där sexualitet, kön, ras och klass spelar in.

Papperslösa migranter betalar inte bara priset för hårdare gränskontroller i pengar, de betalar i liv. Eftersom det har blivit i princip omöjligt för dem som reser utan papper att korsa gränser luftvägen har människosmugglare börjat använda land- och sjövägar. För att kringgå de mest kontrollerade gränsområdena har smuglingsvägarna lagts om och går genom allt svårtillgängligare och farligare platser. Tillslutningen av de tillgängligaste gränssektionerna innebär att ”geografen kommer att ta hand om resten”. Och det gör den.

Gränserna mellan den fattiga och den rika världen har blivit till en dödsutställning. I snitt dör mer än två personer varje dag vid Europas gränser, och det är bara de dokumenterade fallen. För handelsvaror gäller emellertid fri rörlighet i EU. Det är knappast överraskande att pap-

perslösa gömmer sig i containrar och lastbilar bland handelsvaror, eller snarare som handelsvaror, för att ta sig över gränserna. Gränser innebär en påtvingad immobilitet för oönskade migranter. De hålls fast: på flyktingförläggningar, i transitboenden och i förvar. Tillfälliga läger blir permanenta. Flyktingskapet blir utdraget. Papperslösheten blir livslång.

I nationalstatssystemet förväntas alla människor tillhöra en stat. Detta är inskrivet i den utopiska deklARATIONEN om mänskliga rättigheter, artikel 15: ”Var och en har rätt till en nationalitet.” Deklarationen säger dock ingenting om staters ansvar att garantera statslösa en sådan. Den universella deklARATIONEN om mänskliga rättigheter erbjuder därmed befintliga men oåtkomliga rättigheter till de statslösa människor som behöver dem. Utanför nationalstatssystemet finns ingen plats för mänsklighet, för den enskilda människan bortom rättslig och politisk status. En permanent statslöshet, att existera endast som människa, är inte kompatibelt med nationalstatssystemets logik. Statslöshet betraktas som något temporärt, även om den kan vara i generationer. De som befinner sig utanför denna ordning, de statslösa, utgör en ”överbliven” del av mänskligheten. Endast i nationalstatssystemet kan denna universella form av mänsklig organisering (i termer av medborgarskap) resultera i en effekt där, som filosofen Hannah Arendt uttrycker det, ”förlusten av hem och politisk status blir synonym med att utvisas från hela mänskligheten”.

Stater använder gränser för att kunna exkludera, diskriminera och exploatera migranter. Gränser legitimerar användandet av statlig diskriminering mot flyktingar, papperslösa och statslösa. Genom användandet av gränser kan till och med människor som faktiskt är medborgare bli en slags kvasimedborgare, vars rättigheter kan bli borttagna, försenade eller förnekade på grund av religion, etnicitet, hudfärg eller klass.

De så kallade Reva-kontrollerna, identitetskontroller i bland annat Stockholms tunnelbanesystem där resenärer utan papper arresteras, är ett tydligt exempel på detta. Rasprofileringen som används för att hitta så kallade illegala immigranter påminner många svenskar (födda i Sverige eller svenska medborgare sedan lång tid tillbaka) att staten fortfarande inte erkänner dem som äkta svenskar. Gränser är ett övergrepp inte bara mot mänskliga rättigheter, utan också mot medborgerliga.

Ett annat exempel är hur romer utvisas ur EU-länder trots att de är EU-medborgare och därmed har rätt att vistas i ett annat EU-land i tre månader. Romernas rörlighet skiljer sig från den hos andra EU-medborgare. Deras rörlighet är oönskad, på grund av deras etnicitet och klass.

Gränser är ett instrument för att kontrollera rörligheten hos arbetarklassen. Gränser ger arbetsgivare makt över arbetare, eftersom gränser

är en bärande komponent i kapitalistisk produktion. Gränser skapar ”bra arbetare”. För att få sina visum förlängda, måste arbetarna uppvisa en ”god arbetsmoral”. I vissa länder som till exempel Dubai begränsas arbetarnas rörlighet eftersom arbetsgivarna konfiskerar sina gästarbetares pass. Arbetarna placeras i arbetsläger utanför staden. De tillåts inte byta jobb. Om arbetaren lämnar sin arbetsgivare, eller så kallade sponsor, blir hen flykting, eller olaglig. I tidningarna finns efterlysningar med fotografier av de ”förrymda arbetarna”. Gränser gör också ”bra fruar”, fogliga prostituerade och andra medlemmar av underklassen.

Frågan om gränser är egentligen en fråga om främlingar, de som inte slutar vara främlingar oavsett hur länge de befunnit sig i det nya landet; människor med svart hud, judar då/muslimar nu, romer och andra, hur integrerade de än må vara i samhället. Som filosofen Étienne Balibar uttrycker det: Gränserna har blivit osynliga och finns överallt och ingenstans. Följaktligen utvisas inte önskade människor vid gränsen, de tvingas vara gränsen. Frågan är inte var eller vad som är gränsen, utan vem som är gränsen.

Gränser inskränker inte rörlighet, de inskränker rättigheter. Problemet är inte migranterna, det är gränserna. Gränserna diskriminerar. Gränserna dödar. Gränserna bevarar och reproducerar sociala ojämlikheter och globala orättvisor.

En värld utan gränser är möjlig. Människor rörde sig länge obehindrat innan fri rörlighet stigmatiserades och kriminaliserades. Om man direkt efter andra världskrigets slut hade sagt att gränsen mellan Tyskland och Frankrike skulle tas bort, skulle ingen tro en. Men idag finns där ingen gräns, folk kan flytta fritt mellan länderna. Om man i mitten av 1980-talet hade pratat om att ta bort gränsen mellan Öst- och Västeuropa skulle ingen tro en heller, men idag är det en realitet. Det sägs att en värld utan gränser är orealistisk nu, men det kanske den inte är om 30–40 år.

Fri rörlighet praktiseras dagligen av dem som inte erkänner eller respekterar gränser – av resenärer utan papper. Denna typ av gränsövergång görs av hundratusen människor varje år och visar att fri rörlighet är en möjlighet. Vi måste komma ihåg att den enda skillnaden mellan en människa som har ett papper och en människa som inte har ett papper är detta enda, ett papper.

Den egentliga orealistiska utopin är idén om en framgångsrik och effektiv gränskontroll. En enda blick på vår värld, varenda del av den sammanlänkad med vägar, kablar, flygrutter, media, ekonomi, personliga band, säger oss att det är orealistiskt att försöka begränsa rörligheten hos

dem som är motiverade att förflytta sig. Den egentliga illusionen är tron att vi kan behålla vår nuvarande gränsordning och samtidigt respektera mänskliga och medborgerliga rättigheter. Istället för att se de möjligheter som en radikal förändring har att erbjuda, utökas dystopin för migranter genom humanitära ingripanden: det byggs större och bättre flyktingförläggningar långt utanför Europas gränser, länder beviljar asyl för ett fåtal fler människor och skänker lite mer pengar till UNHCR.

En radikal förändring innebär inte att öppna gränserna, utan att förkasta idén om gränser helt och hållet. Öppna gränser kan stängas igen. Öppna gränser är selektiva och diskriminerande. De tillåter endast dem som bedöms vara mest nyttiga och produktiva att passera. Gränser är ett instrument som används för att mäta främlingars värde.

En radikal förändring, till skillnad från en öppen gränspolitik (en romantisk kosmopolitism), avvisar begreppen hem och hemland helt och hållet. Endast i hemlösheten kan en genuin gästfrihet bli möjlig. Hemlöshet innebär att inte se någon plats som hem. Endast under den förutsättningen upphör mänskligheten att vara territorialiserad, nationalstats-systemets inneboende farsoter kan försvinna, det ”botaniska” sättet att tänka på människan i termer av rötter samt den okritiska länken mellan individ och territorium kan tyna bort. Hemlöshet betecknas av anti-territorialitet, diskontinuitet, inkonsekvens och avbrott – i kontrast till den ”botaniska” föreställningen om nationell identitet. Hemlöshet som paradigm, som ett sätt att vara i världen, som livsstil, som etisk och estetisk normativitet, gör det möjligt att acceptera den andra som den hen är, inte som den andra vill att hen ska vara.

”Vad är alternativet?” är ofta den fråga som ställs för att underminera möjligheterna till förändring. Det avgörande är att vi skapar nya möjligheter för frågor och politiska visioner likväl som för kritiskt tänkande. Kanske kommer människorna en dag att igen välja att organisera mänskligheten på ett annat sätt. Idén om hemlöshet, en värld utan gränser, är en inspirerande vision om en bättre framtid än den situation vi befinner oss i. ✘

50

EUROPA EUROPA
FÖR ALLA LIV
VI KRÄVER

Och vi var här.

Vi är här Europa.

Världen är inte din Europa!

Och fast du tror att

världen är din Europa.

Så är den också min!

Europa Europa Europa!

Jag är här Europa!

Och världen är också vår!

Jag är här Europa!

Världen är också vår!

